

más régi magyar szóval *kall*. (A kép így színesebb!) — A CVIII. zsoltár 4. sorában (335.) előkerülő *musika* csaknem mindig zeneszerszámot jelentett a régiségben (a népnyelvben sokszor ma is), s ezt magyarázni kellene. — A *vasról való ének* „felsál” szava (172. sor, 399.) szintén magyarázatot igényelne. — Félreértés *Az tékozló fiú* 371. sorában szereplő *pipe* magyarázata; ez nem csirkét jelent, hanem *lúdfit*. A 746. sorban világosan „pipe-pásztor”-ról olvasunk, a csirkét pedig nem szokták őrizni. — Ugyanezen elbeszélő költemény 388. sora („Nagy fel szoval mondattya az Buknak bosszuziát”) nem kíván igazítást („búknak búcsúját”), mert a régi magyar nyelvben a *bosszú* többnyire „bosszantás” értelemben szerepel. A költő pontosan azt mondja, amit kifejezni óhajt: a dorbézoló ifjú nagy zeneszóval bosszantja a bánatot. Nagyon fordulatos megszemélyesítés, igei metafora! — Magyarázni kellene a *hallgat tőle* (433:410), a *confrey* (448:97), a *mordályság* (494:454) kifejezéseket: ez utóbbi például nem gyilok, fegyver értelmű, hanem „insidiosus mordacitás”. — Nem világos előttem az 503. l. 34. sorában használt *tökélet* szó értelme. — Ugyancsak hiányzik a *szójegyzékből* az 508. lapon cimben szereplő *fukar*. — Nem ártott volna a 445. lapon (25. vsz.) használt *proplastes* (= formaöntő, alkotó) értelmezése. — Az 529. lapra becsúszik a helytelen Batthyányi-alak, noha az 531. lapon jól szerepel: ismeretes, hogy még Zrinyinél is a Bottyán, Bottyáni névformák olvashatók, s a helységnév ma is Szabadbattyán. — Melotai is helytelen névalak (527.), Milotai kell. Itt érdemes említenünk, hogy Túri János Szentmártoni Bodóhoz írt hosszú dicséret versét *epigrammának* nevezi, Bodó műveit pedig *Tragoediának* (443–444.). Mindez távolról sem egyezik meg a reneszánsz irodalomelmélet szóhasználatával, de régi középkori jelentéstartalom sejlik fel bennük (*tragédia* minden, ami emelkedettebb stílusban van írva, *epigramma* pedig minden felirat, lényegét magyarázó írásos összefoglalás). — Az 553. lapon Enyedi György latin művének címében hiba van.

JÓKAI MÓR: CIKKEK ÉS BESZÉDEK

(1847. január 2. — 1848. március 12.) 1–2. köt. Összeállította és sajtó alá rendezte: Szekeres László. Bp. 1965–1967. Akadémiai K. 894; 923. (J. M. Összes Művei)

Jókai műveinek majd egy évtizede megindult kritikai kiadásában — amely igen szép eredményeket, egész kis könyvtárat adott, — sajátos helyet foglalnak el a *Cikkek és beszédek*; Jókainál szokatlan módon kevésbé ismert, utánnyomásban alig-alig megjelent írásokat tartalmaznak. Az eddig elkészült öt

Tárgyi megjegyzésem kevés akad. Az alvilági folyók nem szerepelnek az *Aeneis* V. énekében (142., ill. 571.), itt pusztán arról olvasunk, hogy Anchises Aeneas, álmában, az avernusi birodalom meglátogatására szólítja fel. — Tótfalusi *Mentségének* 1940-es betűhív kiadását Kner Imre rendezte sajtó alá; valóságos nyomdai remekelés, jórészt maga szedte (662.). — Téves *Johanna papissát* Kolosi Török nyomán VII. Jánossal (705–707) azonosítani, hiszen a teljesen alaptalan monda szerint is kb. 150 évvel később élt; Platina VIII. János néven szerepelteti (Vö. Félegyházi József: *Az egyház a középkorban*. Bp. 1967. 360–61.). — Kolosi Török felsorol néhány csakugyan ismeretlen női filozófust (Kalidonia, Mantinea), *Philesta* azonban szerepel a bölcsélet történetében, Xenophon felesége volt, bár a források gondolkodóként nem említik (Diogenes Laërtios: *Vitae et placita clarorum philosophorum*. Lib. II, 6, 8, Parisiis, Firmin—Didot 1878, 45). — Érdemes lett volna a *Physiologus*t idézni arra a különleges hiedelemre, hogy a basiliscus a kakasok tojásából kel ki (506.).

A Régi Magyar Költők Tárának IV. köteté tartalmilag és stilisztikailag egyaránt gazdag költészetet mutat be, reneszánsz stílusú irodalmunk képét igen előnyösen színezi. El lehet gondolkozni azon, mily hasznos lett volna a fejlődés szempontjából is, ha a humanizálódó vallásosság keretein belül létrejövő világság elemei tovább élhettek volna. Minderre azonban az ellenreformáció kibontakozása, s a protestáns ortodoxia folyton erősödő nyomása nem adott módot. A magyar reneszánsz irodalom itt bemutatott értékes alkotásai azonban csak az egyházi használat szűk körébe zárva, vagy a ponyva szintjére csúszva maradhattak fenn a XIX. századig, amikor már alig tudtak mit kezdeni velük, költői értékeiket nem ismerték fel. Kötetünk szerkesztői kiváló restaurátori munkájukkal irodalmi értékeink tárházát gyarapították.

Bán Imre

kötetből az első kettő az 1847–48-as, a harmadik — ugyancsak Szekeres László gondozásában még munkában levő — az 1849-es esztendő, míg a negyedik és ötödik, H. Törő Györgyi kiadásában az 1850-es évek, az újrakezdetés publicisztikáját gyűjtötte egybe.

Örvendetes, hogy a kiadó és a kritikai kiadás irányítói, felismerve Jókai publicisztikájának jelentőségét, lehetőséget adtak az anyag megkívánta terjedelehez. A közölt szövegek nemcsak az író életműve, hanem a kor irodalmi élete, művelődéstörténete, sőt történelme szempontjából is fontosak. Hiszen olyan évekről van szó, különösen az első három kötetben, amelyekben a nagy történelmi események egymás sarkára léptek, maguk a hétköznapiak is történelemmé lettek, a nagy művek pedig egy-egy folyóirat vagy lap hasábjaira kerültek — aprópénzre váltva. Fontos volt minél teljesebb kiadásuk azért is, mert bár kevésbé reprezentatív Jókai-művek, az adott korban mégis jelentős alkotói periódust képviselnek. Szekeres László — nagyon helyesen — élt a lehetőséggel és a teljes anyagot adta, azaz minden Jókainak tulajdonított cikket, ill. írást közölt, mindazt, amivel a „szerkesztő-mindenes” lapját megtöltötte.

Az I. kötet 556 lapon az írónak 1847 januárja és 1848. március közepe közötti hírlapi írásait tartalmazza. A 30 lapnyi bevezetőt: „Jókai hírlapírói pályája küszöbén” 10 lapos „Irodalom” követi, végül pedig a jegyzetek 270 lapon adják a cikkek helyére, újraközlésére, esetleges variánsaira vonatkozó utalásokat, valamint a tárgyi magyarázatokat. Itt is, miként a gyűjtött szövegben, a szigorú időrend érvényesül. A II. kötet 483 lapon az 1848. március 18-tól az év végéig megjelent Életképek-szövegeket, valamint a 270 lapnyi jegyzetet adja. Közben helyezkedik el: „Az 1848-as Életképek szerkesztője”, „Jókai »Forradalom alatt írt műveinek« a sorsa” (18 lap) c. fejezetek és a 40 lapos „Irodalom”. Ez utóbbi az íróra és az itt közölt művekre vonatkozó „általános megállapításokat” (I. 593) tartalmazza. Mindkét kötet beosztása szerint önálló egész, bár ezt a kettévágást legfeljebb kiadói szempontok indokolhatták, mert egyébként azonos, összefüggő korszaknak a természetéről van szó, ami szerkezetileg egybe, egy helyre kívánkozott volna. Elsősorban a bevezető fejezetek kerülhettek volna összevonva egy helyre, mint pl. a *Cikkek és beszédek* IV. és V. kötetében. Itt feleslegesen török meg a kettéválasztással egy egységes ívben haladó életmű és maga a korszak. Ennek következményei az ismétlések, a szükségtelen részletezések, amelyek elsősorban az „Irodalom”-ban jelentkeznek, annak ellenére, hogy látható Szekeres László igyekezete, hogy elkerülje azokat. Az „Irodalom” mindkét kötetben túlméretezett, erősebb rostálásra lett volna szükség. Miért kerültek be pl. a már idejét múlt korszakról megállapítások vagy általánosságok, lexikonrészletek, sőt a régi tévedések, amelyeket éppen Szekeres cáfol és cáfol meg már korábbi

cikkeiben is. Nem lett volna elegendő egy igen rövid, de teljes bibliográfia a fontosabb tételek annotációjával?

A rovatvezető, szerkesztő működését bemutató fejezetek felderítik Jókainak a *Jelenkornál* és az *Életképeknél* végzett munkáját. Szekeres László, mint annak korábbi tanulmányaiiban tanúságát adta, igen alaposan ismeri Jókai életét, műveit és a vele foglalkozó irodalmat, így minden állítását meggyőzően és alaposan tudja bizonyítani. Fejezetei nagy segítséget jelenthetnek egy majdani Jókai-életrajz írójának. Anyaggyűjtése alapos, megnyugtatónak látszik a cikkek hitelességének vizsgálata, legfeljebb a cikkek két esetben bánt talán bőkezűen az írónak tulajdonított írásokkal. Indoklását mégis elfogadjuk, mert az akkori lapviszonyok ismeretében tudjuk, milyen gyakori volt, hogy a szerkesztőnek szinte egyedül kellett teleírnia lapját. Tanulságosak a cikkeknek és a későbbi műveknek az összekapcsolása: az élmény és az írói megvalósítás párhuzamának feltüntetése. Szekeres László bevezetői elmondják mindazt, amit az íróról tudni lehet és mondani kell, legfeljebb több adatszerűség, nagyobb tömörség lett volna kívánatos. Ami a tömörséget, adatszerűséget illeti, ugyanez vonatkozik az idézetekre az „Irodalomban” éppúgy, mint a tárgyi jegyzetekben — különösen ez utóbbiakban foglalnak el sok helyet. Mi indokolja pl. a Kövessy Kálmán verseiről írt bírálat közlését (I. 643) vagy a túl terjedelmes részletezéseket (I. 635, 712, 674, 832)? Ezek a kortársi lapokból vagy művekből kiragadott részletek amellett, hogy helyet vesznek el, meg is bontják az egész folyamatosságát. Az előzmények vagy a replikák ide tartozó vonatkozásainak rövid összefoglalása jobban biztosította volna az olvasó számára az eligazodást: az „embarras de richesse” néha visszájára fordul. Itt is aránytalanság jelentkezik, ami feltehetően abból adódott, hogy a sajtó alá rendező — vagy maga a kiadó — nem tisztázta, hogy milyen közönségre tekint.

Innen lehet az ellentmondás a bevezető fejezetek filológiai alapossága, igénye és a jegyzetek burjánzása között. A majdani olvasó személyének bizonytalansága mutatkozik meg abban, hogy pl. Bajza József, Pulszky Ferenc, Teleki László, Toldy Ferenc, Vahot Imre (még a II. kötetben is!) neve mellé jó néhány soros magyarázat kerül éppúgy, mint az academia, a Kisfaludy-Társaság mellé. Folytathatnánk a sort Metternichel, XIV. és XVI. Lajossal, Lajos Fülöppel, a Stuart, a Tudor, a Plantagenet családdal, Turingiával, Westpháliával, a Towerrel (aminek meghatározása nem is pontos!), sőt még a Marsaillaise-zel. Nincs szükség effajta jegyzetelésre! Ezeket a

kiadványokat olyan olvasó úgysem veszi kézbe — ne ringassuk magunkat illúziókba! —, aki ezekkel nincs tisztában, vagy ha mégis, azonnal leteszi. Ha valaki viszont olvassa a Jókai-publicisztikát, bármilyen szakmája és képzettsége legyen is, tudja, hogy hol kell egy számára ismeretlen névnek utánaérnie. Azt azonban már nem képes megfejteni, ami a szövegekben rejtett vagy kevésbé rejtett utalásként megbúvik. Ezeknek a megvilágítása vár a sajtó alá rendezőre, csak ő végezheti el, aki miután végiglapozta a kor folyóiratait, szinte benne él ezekben az években. Ide vonatkozó ismereteit még a leggazdagabb lexikon sem pótolhatja! Az olvasó egyébként honnan tudja meg, hogy ki lehetett az a politikus, aki „összeszedé lapokban közölt eszmevázlatait?” (I. 371), vagy hogy milyen „új lap van keletkezésben” (I. 418)? És vajon milyen kirohánást intézett — és intézett-e egyáltalán? — a Kisfaludy Társaság titoknokja az ifjú irodalom ellen? (I. 515., 527) Milyen utánnyomatási peres ügye volt Magyar Mihálynak, akinek egyébként igen nagy érdemei voltak a magyar nyelvű és haladó könyvek kiadásában? (I. 434: a *Népdalok és Mondák* I. kötetének illegális kiadása elleni tiltakozás.) Az is tanulságos lett volna az olvasó számára, hogy milyen módon és milyen alkalomból foglalkozott velünk a *Constitutionnel* (I. 390), és hogy mi volt a bécsi *Theaterzeitung*, ill. a *Morgenröthe* szerepe? (I. 816., 860) A példaként kiemelték mellé még két apróságot: a „vatermörder” igaz hogy „apagyilkos”-t jelent szó szerint, — de azokban az években, a szót hallva elsősorban a kényelmetlen, keményített, magas gallérra gondoltak, ami viselőjének szigorú, konzervatív külsőt kölcsönzött. Jókai „obsuerantizmus”-t ír, amit a jegyzetek „obscurantizmus”-ra javítanak. Anyiban helyes a javítás, hogy ilyen szót nem ismer a latin, tehát tévedés, „sajtóhiba” (I. 799), a kortárs azonban tudta, hogy Jókainál nagyon is tudatos tévedés: gunyoros utalás Eugène Sue *Les mystères de Paris*-jének „sötétségére”, és egyben oldalvágás Kuthy Lajos *Hazai rejtelmek* c., Sue modorát, ill. modorosságát utánzó regényére.

Fenti kiragadott példánkat arra szolgáltattak, hogy felhívják a figyelmet, hogy éppen a publicisztikai írásoknál igen szükséges a kor felelevenítése, mert a szövegek megbújó utalások felderítése, a kor jellemzése nélkül nem érthető, különösen nem élvezhető a verbeli újdonság munkája.

A komáromi nemes ifjú pedig, zsebében a friss ügyvédi diplomával, amelyen épp hogy megszáradt a tinta, igazi újságíró volt már akkor is, amikor 1847 januárjában a *Jelenkor*hoz állt. Született zszurnalista a 22 éves Jókai, róla lehetett volna mintázni a „korszerű” újságíró-eszményt. Igazi ripor-

teri alkat, kitűnő érzékkel az aktualitások iránt, aki friss szemmel számolt be a „főváros”, Pest-Buda híreiről. Ösztönösen megérezte, hogy közönsége mit vár tőle, felismerte a közhangulatot. Jókainak miként írói, újságírói indulása is igen szerencsés volt, félévi műhelymunka után már egyedül végezte az *Eletképek* „szellemi kiállítását”. Tehetsége mellett a kordivat is segítette, amely magával hozta azt a fajta újságírói stílust, amely a legjobban megfelelt egyéniségének, lehetőséget adva képességei kibontakoztatására: Jókai egyénisége és stílusa egybeesett azzal a korigénnyel, amelynek kifejezői Heine, Börne, Jules Janin és a fiatal német írók voltak, hogy csak a legjellemzőbbekről szóljunk.

Az említettek közvetítésével érkezett el hozzánk a „journalismus”, amely egyszerűen forradalmasította nálunk is az újságírást. Új tartalmat és új formát követelt. Mint Börne fogalmazta: a hangsúly a *miről* átterelődött a *hogyanra*. Ő adta meg a receptet ironikus soraiban: „Vegyetek néhány ív papírt és három napon keresztül mindazt írjátok le, ami eszetekbe jut. Írjátok meg mindazt, amit... gondoltok — és három nap múlva oda lesztek a csodálkozástól, hogy milyen új, sohanem hallott gondolataitok voltak. Ez a művészet három nap alatt eredeti íróvá válni.” Ez volt az, amiben mester volt Jókai: így lett az új stílus megtestesítője. Ezáltal válik érthetővé hallatlan sikere és egész prózája is: a publicistáé és az íróé.

A bevezetőben minderről nem esik szó, pedig enélkül sok minden homályban marad, így pl. Jókai gyors sikere vagy Vahottal való polemáinak oka, aki Jókaiiban a diadalmas betetőzőjét látta nagy irigyen annak, amit ő kezdett el: az újságírás korszerűsítését, modernizálását. A francia példáról szó esik, így a *Journal des Débats*-ról, Jules Janinról (I. 569), de nem említi Heinét vagy a „jung-deutsch” írókat, akik nyomában a „journalismus” eszméi terjedtek. A németekről annál kevésbé feledkezhetünk meg, mert őket a németországi lapok mellett a hazai német nyelvű sajtó is népszerűsítette, sőt a *Regélő* is. Börne neve egy ízben szerepel: a bevezetőben idézett Severus-cikkben (I. 594—5.). A korabeli szerző, a *Honderűben* közölt Irodalmi levelében kiemeli Börne szerepét, rövid, aforisztikus stílusát, és egy idézetben foglalja össze az újságírás feladatát: „Könyvek nem nagy rudakban, hanem apró darabokban nyújtják az aranyat”. Az eredeti Karl Gutzkow, a Junges Deutschland tagjának *Savage Richard* c., nálunk is ismert darabjában található, amelynek angol újságíró hőse ékesszólóan fejt ki a sajtó és általában a zszurnalizmus jelentőségét és hatalmát. A hazai közönség, köztük Severus

és Jókai, magyarul is olvashatta, mert Lukács Lajosnak, Kazinczy Gábor barátjának fordításában 1841-ben megjelent, sőt színpadra is került.

Ugyancsak segítette volna a kor fellevenítését az író személyén túlmutató fogalmak, kifejezések, utalások megvilágítása. Így pl. a „szakadozott” (zerrissen) irodalmi életre, az „aranyborjú” imádásra, az „irányköltészet”-re (Tendenzpoesie), az *Életképek* „irányára”, mint Medgyes Lajos írja (I. 769) vagy a *Magyar Szépirodalmi Szemle* kifogásaira („a felületesség bajnokai”) való kitérés: azaz a Junges Deutschland hazai fogadtatásának, hatásának megemlítése. De hiányzik a korképből Kazinczy Gábor korábbi irodalomszervezői tevékenysége, amelyre Vahot és a jegyzet szövetségűen utal is. Egyébként Bisztrayval kell egyetértőnk, aki az *Írói arképek* kiadásában nem Kazinczyt, hanem Kuthyt tartja a Csengery, Frankenburg, ill. K.* által rendezett estélyek házigazdájának. Kazinczy ekkor Zemplénben élt és csak látogatóba járt fel, míg Kuthy ez időben igen nagy házat vitt. (I. 716.)

Hiányérzetet elsősorban az I. kötet okoz. Az írón és a lapokon túlmutató, vagy a magyar irodalom köréből kikerülő magyarázatok elmaradásának, a korpék leszűkítésének bizonyára ugyanaz lehetett az oka, amit a felesleges jegyzetek nagy számának:

a szélesebb közönségre való tekintés igénye. A hiányzó jegyzeteket tehát nem elsősorban Szekeres Lászlótól kell számon kérnünk, hanem a kiadói-szerkesztői koncepciótól. Sokkal megalapozottabb a II. kötet ezen a téren, ott legfeljebb ugyancsak néhány felesleges jegyzet és a tömörség hiánya hat zavaróan, meg azok a sajtóhibák, amelyek elsősorban az idegen nevekben és szavakban bosszantják az olvasót. (Nem kevésbé az I. kötetben! Van egy mindkét kötetben visszatérő rossz megfogalmazás, melynek eredményeként az derül ki, hogy: „A Nemzeti Múzeumot 1837 és 1847 között építették Pollák Mihály tervei alapján, korintoszi oszlopokkal, Lotz Károly és Than történelmi festményeivel.” (I. 604., II. 555), Lotz pedig csak 1833-ban született, Than Mór 1828-ban. Ez utóbbi 1848-ig jogi tanulmányai mellett csak kedvtelésből rajzolgatott.)

A *Cikkek és beszédek* I–II. kötetének ismertetése során természetesen — hiszen kritikáról van szó — elsősorban a hiányosságokra térünk ki. Mindez azonban nem csökkenti a sajtó alá rendező, Szekeres László munkájának értékét és elismerését, aki filológusi erényeivel igen nagy anyag felett lett úrrá, és Jókai életének és munkásságának alapos ismerőjeként sikerrel kalauzolta olvasóit.

T. Erdélyi Ilona

*

Fügedi Erik: **A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása.** Bp. 1970. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára—Művelődésügyi Minisztérium Levéltári Osztálya. 234 l.

Hosszú évek fárasztó kutatómunkájának gyümölcse ez az érdekes tanulmány, mely a francia történettudomány statisztikai-demográfiai, egyes szociológiai módszereket is érvényesítő irányzata eredményeinek ismeretében készült. Figyelemre méltó tanulsága, hogy a genealógia a modern társadalomtörténeti, ill. művelődéstörténeti kutatások számára is igen hasznos tudomány, ha elfogulatlanul, a mai tudományosság szintjén művelik. Fügedi a XV. századi magyar világi archontológiából indul ki, mivel a feudális társadalomban a társadalmi-gazdasági-politikai rétegződés fedte egymást, s a nagybirtokos arisztokráciát a királyi tanács funkcionáló és volt tagjai, valamint a megyei ispánok képezték. Az Anjou-kori viszonyokkal összevetve megrajzolja a XV. századi báró és a familiáris középréteg társadalmi-politikai karrierjének lehetőségeit; a világi vezetőréteg kicserélődésével kapcsolatban demográfiai vizsgálata is sor kerül, s mind-ebből művelődéstörténeti következtetések is

levonhatók. Nemcsak a XV. századi arisztokrácia meglehetősen zártágát bizonyítja a szerző, hanem eddigi eredményekkel is vitába száll: bár elismeri, hogy a nemzetségek felbomlása bekövetkezett, azt állítja, hogy a régi nemzetségek mégsem tűntek el oly hamar, mint idáig gondolták. Ábrázolását azonban statikusság jellemzi — a szociológiai—statisztikai módszer egyoldalú érvényesítése miatt —, nem különbözteti meg, hogy az ugyanazzal a névvel jelölt jelenség mindig ugyanazt jelenti-e. Hiszen már az egyes nagy nemzetségekből a XIII. század végére kivált tartományúri hatalom sem egyöntetűen a régi nemzetségre, hanem *személyhez* kötődött; a továbbiakban pedig *családokról* van szó, a nemzetség egyik-másik ágának nagybirtokos hatalmáról. Valóban érdekes, hogy a nemzetségi tudat még a bárók soraiban is él a XV. században — de itt már nem inkább valamilyen átalakult nemesi tudatról beszélhetünk? A szerző helyesen emeli ki, hogy ez a tudat színezi a bárók kulturális igényeit — például a nemzetségi egyház fenntartását —, de elsősorban a politikai-gazdasági érdek befolyásolja életviszonyaikat. Így egyetemi műveltségre sem elsősorban a világi arisztokrata törekedett, hanem köznemesi familiárisa

— lévén nagyobb szüksége rá. Mélyebb társadalmi vonatkozású megfigyelés az is, hogy a katonai funkciókban inkább figyelhető meg mobilitás, a feltörekvő köznemes mint vajda, bán kerül a királyi tanácsba. E katonai funkciók őrzik meg befolyásukat a század második felében is; csak ekkor, Mátyás uralkodása alatt válik azonban könnyűvé a köznemességnek a világi karrier. A jobbagyszármazásuk előtt ekkor is még csak az egyházi pálya nyílt meg (Handó György, Bakócz Tamás). Meggondolandó azonban, nem tenné-e teljesebbé a képet a világi arisztokrácia relatív zártságáról annak felismerése, hogy a Mátyás-kori kormányzati rendszer már lényegében nem ugyanaz a szervezet, mint volt a század elején, tehát az arisztokrácia hatalma egészében mégis minőségi változást szenvedett. További vizsgálatot igényel az a (mellékesen érintett) megállapítás is, hogy a XIV. században a bárók zárt körébe a köznemes csak az egyházi pályára lépő családtag segítségével juthatott be: az 1372-ben országbíróvá lett Czudar Péter karrierje tudniillik 1343-ban indult meg a királyi udvar apródja, majd lovagi szolgálatában, négy öccse követte ezen az úton már 1350-ben, s a családfán nehezen elhelyezhető László apát még 1357-ben is csak szerényebb viszonyok közt élő nagyváradi kanonok volt, akinek segítségével nemigen bizonyítható.

Kurcz Ágnes

Haja, haja virágom. Virágénekek Szabó T. Attila gondozásában és bevezetőjével. Gy. Szabó Béla eredeti dúcokról nyomtatott falmetszeteivel. Bukarest, 1969. Irodalmi Könyvkiadó. 334 l.

Régen vettünk kezünkbe annyi bibliofil örömet nyújtó könyvet, mint Szabó T. Attila virágének-antológiáját. Majd öt évszázad szerelmi énekterméséből válogatta, a Kőrömbányai Virágénektől egészen napjainkig, névtelen szerelmes énekeink termésének javát, 177 darabot. Bevezetőjében indokolja válogatásának szempontjait: „Egy olyan jellegű kötet, amilyennek tervezői szánták, nem véletlenül viseli címlapján egyik virágénekünk »haja, haja virágom« rejájtát. Nem esetleges az sem, hogy a gyűjtemény első versszövege éppen úgy a virágom szóval zárult, mint ahogy az utolsót is a virágom, virágom szó ismétlés rekeszti be. A címmel és a külsőlegesen látszó, rendezői fogással a kiadvány gondozója már eleve utalni akart egyrészt a kötet jellegére, másrészt meg a válogatás és az anyagelrendezés szempontjainak arra a belső, elvi indítékaira, mely egy virágének-gyűjtemény ilyen formában való

egybeállítására ösztökélte. Ez lebegett ugyan is célként előtte: kéziratok és nyomtatott forrásokból hordjon és tegyen közzé egy olyan gyűjteményt, amely — megítélése szerint — hiteles tájékoztatást nyújt a magyar névtelenek virágének-költészetének nemcsak korai, XV—XVII. századi életéről, hanem későbbi korunkig követhető utóéletéről is.”

A „Bevezető” idézett szakasza pontosan meghatározza a válogatás szempontjait. Ezt követően régi irodalmunk bizonyosságtevőit, Sylvesteren kezdve vallatja, a virágének tartalmi és műfaji sajátosságairól, megállapítva „hogy kezdetben a virágének kizárólag olyan énekfajta jelenthetett, amelyben az énekszerző kedvesét virágnak szóló-gathatta, virággal azonosította vagy leg-alábbis rá virágként hivatkozott”. Majd fejtegetését a következő meghatározással zárja: „a virágének névvel a XVI—XVII. században annak nyomán az irodalomtörténetírásban a XIX. század derekától kezdve a szerelmi költészet termékeit jelölték illetve jelölik”. A gyűjtemény összeállításakor Szabó T. Attila nem elégedett meg XVI—XVII. századi virágénekek java termésének válogatásával, hanem a korok változó ízlése szerint módosuló névtelen szerelmi költészet — a diák melodiáriumok és a népiesség szerelmi dalaiban, majd a népköltészet termékeit is a válogatás körébe fogta, bizonyítva a virágénekek korunkig folytatódó életét.

A válogatás nem az egyes virágénekek keletkezése időrendjében közli az énekeket, hanem hangulati, tartalmi jegyek alapján tizenkét ciklusba osztotta, és a ciklusokon belül időrendbe szedte. A kötet sokoldalú és kielégítő képet ad irodalmunk névtelenjeinek szerelmi költészetéről. A függelék tájékoztatót ad forrásairól, időrendi táblázatot az énekek első jelentkezéséről, magyarázó szójegyzéket a ma már kevésbé ismert szavakról és a szövegekben előforduló tulajdonnevekről.

Külön kell szólnunk a kötetek díszítő, művészi metszetekről és a versek záró díszéről. Gy. Szabó Béla szinte áhitattal megkomponált metszetei a virágénekek gyengéd szerelmi érzéseit hasonló finomsággal fejezi ki, emelve ezzel a kötet sok szépséget adó értékeit.

Jenei Ferenc

A Vay Ádám emlékünnepe tudományos ülés-zaka. (1969. május 24—25.) Szerk.: Molnár Mátyás. Vaja, 1969. Vay Ádám Múzeum Baráti Köre. 153 l.

A komoly tudományos értékű helytörténeti kutatásnak, a helyi hagyományok ápolásának szép példáját dokumentálja a

Vay Ádám Múzeum Baráti Körének új kiadványa. A Szabolcs-Szatmár megyei Tanács és a Vajai Múzeum az ünneplés legigényesebb módját választotta, amikor Vay Ádámnak, II. Rákóczi Ferenc fejedelmi udvara kapitányának, a jász-kunok kapitányának, Rákóczi szenátorának, Békés megye főispánjának, az erdélyi fejedelmi tanács tagjának, Munkács főkapitányának, Vaja nagy szülöttének — történelmünk méltatlanul elfelejtett alakjának emléket tudományos ülésszak rendezésével ülte meg. Az MTA Történettudományi, Irodalomtudományi Intézetének, az egyetemek és más tudományos intézmények kiváló kutatói, tanárai szájából elhangzott előadások és korreferátumok tanúsítják, hogy Vaján színvonalasan ápolják a kuruc szabadságharc emlékét.

A magyar történetírás régi adósságát törlesztette le Esze Tamás, a Rákóczi-szabadságharc ismert szakértője, amikor a Vay Ádám halálának 250. évfordulóján rendezett emlékünnepe alkalmából, előtanulmányok hiányában, csaknem kizárólag saját kutatásaira támaszkodva megrajzolta hősi életútját. A kockázatok és áldozatok vállalása, a nemzet javának szolgálata, a politikai bölcsesség, mellyel öntudatos református létére Rákóczi kompromisszumos valláspolitikáját támogatta, a fejedelemhez való feltétlen hűség, az iránta tanúsított éber figyelem, finom tapintat és az egyéb emberi tulajdonságok, melyekre Esze Tamás rávilágított, rendkívül rokonszenvesnek tesz Vay Ádám gazdag egyéniségét.

A róla alkotott képünket jól egészíti ki Várkonyi Ágnes korreferátuma, melyben arra mutatott rá, milyen mértékben tekinthető Vay Ádám a polgárosodó nemesség típusa előfutárának, minthogy komolyan foglalkoztatta őt az árutermelés és árúértékesítés problémája, és a távoli Danckában is, alkalmazkodva az új idők követelményeihez, gazdasági terveket készített hazája felvirágoztatására.

Míg Benczédi László és Benda Kálmán korreferátuma szélesebb körben mozgott, mint a Vay-problematika, Hopp Lajos dolgozata a Rákóczi és Vay közti viszonyt, ennek a lengyelországi emigráció első szakaszában érzékelhető alakulását vizsgálta. Elsősorban ezt szemlélteti a kiadvány Függelékében Hopp L. gondozásában közölt, az első emigrációs hónapok hátteréről szolgáló szemelvény is Szathmári Király Ádám naplójából.

Az emlékülés műsorán Vay Ádámon kívül néprajzi tárgyú előadások, hozzászólások szerepeltek. Közülük az alábbiakat kell kiemelnünk: Gunda Béla: *A magyar nép múltja a néprajz tükrében*; Ferenczi Imre: *A kuruckor mondavilága* (milyen nyomot hagyott Rákóczi és szabadságharca a nép történeti tudatában?); Molnár Mátyás: *A*

kuruckori néphagyományok gyűjtése Szabolcs-Szatmárban. Ehhez a témakörhöz kapcsolódik Újváry Zoltán és Makkai László hozzászólása is.

Sajnálunk kell, hogy a kiadvány szerkesztőjének meg kellett elégednie az elhangzott előadások szövegének közlésével. S bár közismert az ilyen kötetek szerény anyagi dotációja, a könyv tudományos értékét nagyban növelte volna, ha a színvonalas dolgozatok, hozzászólások a kutató munkában nélkülözhetetlen jegyzeteket is tartalmazták. Mindössze a helyes megfontolásból közzétett Szathmári Király Ádám lengyelországi naplórésze van jegyzetekkel felszerelve. Az előadók és hozzászólók bizonyára szívesen vállalták volna a jegyzetelés többletmunkáját, s ez a terjedelem némi növekedése árán az izléses kiállítású könyv hasznára lett volna. A vajaiak kezdeményezése így is példamutató.

Varga Imre

Horváth János: Vörösmarty drámái. Bp. 1969. Akadémiai K.—MTA Irodalomtudományi Intézet. 145 l. (Irodalomtörténeti Füzetek, 63.)

Horváth János életműve tudományunk legnagyobb teljesítményei közé tartozik — a magyar irodalomtörténet legjobban feltárt területei azok, amelyek az ő alapvetése nyomán épültek ki. Köztudott azonban, hogy megjelent művei csak életműve egy részét képezik, hatalmas hagyatékának számbavétele — melyből ez a kötet is származik — voltaképpen csak most kezdődött meg. Ebből a szempontból is csak üdvözölhető a kiadói kezdeményezés, amely a hagyaték korábban nem publikált részével ismerteti meg a szakembereket és a nagyközönséget.

A kötet Horváth 1943–44-es egyetemi előadásainak anyagát tartalmazza. Természetesen a műfaj magával hoz bizonyos korlátokat is. Nem monográfia: nem épül egységes gondolati mag, vezérfonalszerű gondolatmenet köré, egy egyetemi előadás-sorozat szerzője által ki nem adott, kiadásra elő nem készített anyaga, esetleg vázlat, amitől nincs jogunk számon kérni a könyvforma más igényeit, lekeresettebb voltát. Ami így is érdekessé teszi, az Horváth kivételes tudói egyénisége, elemzéseinek finomsága.

Az anyag jelentős buktatókat is rejt. Ezekről a drámákról már a múlt század óta tartja a kritikai közvélemény, hogy rosszak, nem drámaiak, nem színpadra valók, legjobb esetben könyvdramák. Furcsa módon némelyikük újabb sikere sem látszott megintatni ezt az egyetértést — modern színpadra állításuk kisebb-nagyobb átdolgozás után

volt csak lehetséges. Nyilvánvalóan nem is színpadra valók, s így értékeiket — ha vannak — máshol kell keresnünk. Horváth János tudatában van ennek. „Ha megszokja az ember ezt a folytonos poétikai lebegést, egy külön törvényű és légköri világként nézi és fogadja el. De csak olvasni való: képzlettel mulathatni benne. Ha színész, élő ember valósítja, előbb-utóbb kiderül ebben a műfajban jövevény-jellege” — írja a *Búdosók* kapcsán, a könyv egyik legszebb helyén, ahol Katona és Vörösmarty drámai nyelvét hasonlíttja össze (34). Máshol (a *Kincskeresők*-ről): „S mind ennek a valóságosság szempontjából kifogásolható tulajdonságnak épp az a célja, hogy kivonja a történetet az emberi világ természetes körülményei alól, s fantasztikus érdekűvé tegye meg fikcióját.” (98.) Mégis, a drámák általában egy klasszicisztikus-realisztikus dramaturgia nevében bíráltnak el és találtatnak könnyűnek, ugyanakkor kellően hódolva a költői nyelv szépségeinek. Nem mondhatjuk egyértelműen, hogy igazságtalan ez a bánásmód, mégis megfontolandó, hogy ez nem sajátosan Vörösmarty-probléma, hanem az európai romantika sok nagy költőjére igaz: az általuk létrehozott nagyszámú költői drámát hasonlóan intézi el a kritika a pozitívizmustól az új kritikuskorig. Pedig talán egy más irányú, e műveket, nem mint drámákat, hanem mint sajátos költeményeket kezelő kritikai megközelítés több értéket találhatna bennük és jobban megértethetné sajátos értékeiket, természetesen tekintettel a kérdés összeurópai jellegére és távlataira.

Horváth kronologikusan építi fel anyagát. A könyv öt részből áll: Ifjúkori kísérletek (Tatárjárás után történt eset, Címtelen dráma, Ypsilon-háború, Az elbűsült deák, Hábador, Salamon király, Zsigmond, A búdosók), Csongor és Tünde, A Csongor és Tünde nyomában (Kincskeresők, Várnász, A fátoly titkai), A Nemzeti Színház megnyitása (Árpád ébredése), 1837 után (Marót bán, Az áldozat, A tervezett Hunyadi-trilógia, Utolsó terve). Az egyes elemzések felépítése nagyjából azonos: a történet alapos, részletes elmondásával indul, majd az alakokat, a „jellemek rendszerét” tekintti át Horváth, ezután következnek a költői nyelvre vonatkozó észrevételek és a filológiai adatok. A hatásokat két szempontból is megvizsgálja: a műben fellelhető és a műből kiinduló hatásokat egyaránt, de meglehetősen mikrofilológiai szinten, kifejezésekre, sorokra koncentráva. Kiemelt kezelésben részesül a *Csongor és Tünde* — a könyv egyik legszebb fejezete a „Csongor és Tünde előzményei Vörösmarty költészetében” című, hasonlóan a *Csongorhoz* viszonyít, amikor a *Kincskeresőkben* a *Csongor* egyes vonásainak folytatását látja (95, 99).

Filológiai megállapításain kívül legértékesebbek talán a költői nyelvről, stílusról tett észrevételei: a már említett összehasonlítás Katona és Vörösmarty drámai nyelve között (33–34), vagy amikor Csongor három vándorának jelképes szerepét azzal támasztja alá, hogy fellépésükkor a ritmus megváltozik, drámai jambus lesz (63). Kár, hogy megállapításai nem összegződnek: sajnós, nem monográfiát olvasunk. Elmaradnak az általánosítások is: ritkán fejt ki egy-egy gondolatot — az előadás során valószínűleg megtette — beszél pl. „igazi vörösmartyas gondolat-kitágulások”-ról (13), de nem részletezi, elemelve nem mutatja be azt. Ilyen szempontból tanulságos összehasonlíttani a kötetet Horváthnak a *Zalán* századik évfordulójára írt, a *Napkeletben* 1925–26-ban megjelent tanulmányával (újra Tanulmányok, Bp. 1956. 245–265) — máig az egyik legfontosabb Vörösmarty-tanulmány —, ahol csak a *Zalánból* vett példákkal ugyan, mégis az *egész* Vörösmartyról ad megragadó képet. Ez a teljesség hiányzik e kötetből, mint ahogy hiányozhat Vörösmarty dramaturgiai tanulmányainak, megjegyzéseinek teljesebb elemzése és szembeállítás drámaírói gyakorlatával, vagy a kor kissé bővebb, szélesebb látókörű bemutatása. Mindez joggal lenne számonkérhető egy monográfiától — természetesen e könyv jellegét tekintetbe véve, érthető, hogy miért nem találjuk meg őket itt.

Néhány értékeléssel vitába szállhatunk: a *Búdosók*-beli Vajdafi talán nem olyan kétes jellem, ahogy Horváth beállítja (a *Salamon király* Ernyejeinek egyenes folytatása ő, kötelesség és becsület között hányódva), Korpádi bosszújánál is félreérthetetlen a romantikus tragikus ironia (éppen azzal teszi a király vak eszközévé a fiatal Garát), és ezért nem neveltséges; *Hábador*nál ismét félreérthetetlen a romantikus költői öntudat jelképsége (Hábador nem ura haláláért akar bosszút állni, hanem mert megbántották mint a költőt); végül érthetetlen, miért érti félre Horváth *Az áldozat* Zarándját, ezt az igazán drámai, macchiavellista kalandort: érdeklázasságot akar kötni Előd vezér lányával, ezáltal még magasabbra kerülni a ranglétrán, ezért kész meggyilkoltatni megunt kedvesét. Egyáltalán nem hagy kétségben Vörösmarty afelől, miért is vállalja a pap a lány feláldozását. Ezek a kifogások azonban eltörpülnek a könyv elemzéseinek finomsága, észrevételeinek mélysége mellett. Csak hálások lehetünk az Akadémiai Kiadónak a kiadásért és reméljük, hogy Horváth hagyatékának újabb darabjai rövidesen napvilágot láthatnak, talán az a fejlődéstörténet is, amelynek részleteit már közölte az ItK-ban Korompay János (1969, 2–3. sz.).

A kiadást néhány sajtóhiba is elkísér.

— nem sok, de zavaró. John Bowring helyett Browning áll (82), Mirigy neve végig Mirigyként szerepel, Gara nádor 1459-ben halt meg (természetesen semmiképpen sem 1560-ban, 131.1) stb.

Zemplényi Ferenc

Justh Zsigmond: A pénz legendája. (A kiválás genezise) Diószegi András utószavával. Bp. 1969. Szépirodalmi K. 485 l. (Magyar elbeszélők)

Hasztalan lenne abban reménykedni, hogy három legjobb regényének modern kiadása népszerű íróvá teszi Justh Zsigmondot. Olvasottsága aligha fogja valaha is elérni a századvég legkiválóbb elbeszélőit, ami nagyrészt érthető is: nem mérközhet Mikszáth sokoldalúságával, Bródy modernebb gondolatvilágával, Tömörkény tisztelőit mindig is vonzani fogja mesterük összehasonlíthatatlanul nagy, enciklopédikus ismeretanyaga a Tisza menti életről. Gárdonyi már meseszövé képességével is háttérbe szorítja Justh sajátos, inkább állóképekben komponáló művészetét. Nem, tizezrek keze sohasem fog művei után nyúlni, de legalább a magyartanárokhoz, a tolforgatókhoz kell közelebb vinnünk nem mindennapi tehetőségét; oly feladat ez, amelynek teljesítésében az első lépések egyike a jelen kötet.

A trilógia új edíciója alkalmat ad arra, hogy egy pár, lassanként már előíteltté rögződő megállapítással is szembenézzünk. Diószegi András egyetért Németh Lászlóval abban, hogy *A pénz legendája* „legjobb lélektani regényeink közé tartozik”. Igen, a részletek többsége friss és lebilincselő, ám a mű egészéről ezt már nem mondhatjuk el. Sándor gróf öngyilkos lesz abban a meggyőződésben, hogy fiatal felesége, Mária csak érdeklázásból kötött vele, pedig hite merőben alaptalan, az asszony egyedül hozzá ragaszkodik, könnyelmű kacérsága főként férje hideg tartózkodásából fakad. Csinált, „csakazértis” félreértés ez, annál is érthetlenebb, mert a szerző bizonykodik, hogy Sándor szilárd, férfias egyéniség, aki osztályának is reformálója lehetne, ha súlyos betegségét le tudná küzdeni. Az akaratgyengeség mint e tragédia végső mozgatórugója, illik a kortársi művészek világához, ahonnan Justh áttelepítette ide, azonban az oroszlanra, jó partikra, érvényesülésre vadászó főúri környezetben nincs létjogosultsága. Nem akarát hiányában, hanem értékvakságban szenvedtek az efféle Belényesy grófnők!

Tételek és ábrázolás sokkal jobban egy síkra kerülnek a *Fuimus* túlnyomó többségében. Hatalmas és plasztikus példatára

ez a felvidéki arisztokráciára leleselkedő valamennyi veszélynek. A címszók szinte záporoznak: avult udvartartás, bécsies sznobizmus, a folytonos vérkeveredésből származó biológiai kifáradás, a legszebb erdők elpazarlása stb. Megragad a környezetrajz, kitűnőek a vázlatosabb figurák, ám hidegen hagy a mese tengelye: Gábornak s féltéstvéreinek, Lőrincnek lassú elhidegülése egymástól. Igazi összecsapásra sohasem kerül sor közöttük, várakozásunk így hamar elpárolog, meddő érzelmességet szimatolunk, s csatlakoznunk kell Császár Elemér véleményéhez, aki a *Magyar regény történetében* „fárasztó”-nak nevezi „a motívumoknak csak apró árnyalatokban különböző” ismételtetését.

A *Fuimus* minden elmondott, és e rövid bírálatban ki nem fejthető érdemével együtt is kidolgozatlan. Nincs magyarázat benne pl. arra, 15 év nyugat-európai távollét után mi teszi oly áldozatos, sőt nacionalista magyarrá Márfay Gábort, hogy gyámapja egész parasztmítoszáat nyomban, minden vívódás és ellenkezés nélkül magáévá teszi. Széchenyit, sőt Szentirmay Rudolfort is jobban megdöbben-tette, több idegenkedéssel töltötte el annak idején a hazai elmaradottság! Bizony a szerzőnél 4–5 évbe telt, míg Párizsból lelkileg is Szentornyára költözött, s az analízis elvont artisztikuma helyett a társadalomjavító célú regényt, szépprózát vállalta! Ha átalakulását csak nagy vonásokban is éreztetni, a *Fuimus* az elsikkadt magyar Bildungsroman értékes darabja lehetne, előfutára a *Halálfiainak*, *A befejezelen mondatnak*.

A *Gányó Julcsa* esetében sokkal jobban megvalósultak a téma meg a hősnő adta lehetőségek. Zárt egész ez, amiben a külsőségeknek is sorsot, világnézetet tükrözött funkciója van, nem fárasztó, apró átszíneződésekkel, hanem kemény ritmusváltással, szembeszökő ellentétekkel van dolgunk a történet két felének határán. Az utószó csupán az első részt, a naturalista szenvedélyregényt méltatja, azonban Pór Péter (Konzervatív reformtörekvések a századforduló irodalmában. 1971.) joggal emeli ki Julcsa nazarénussá válásának legendába, népmesebe, költeménybe illő megragadó hangját, amely annyira beleillik a századvég szimbolista-metafizikus álomlátásaiba. Nem kétséges, Justh nagyobb írásai közül ez a legérettebb, leghibátlanabb!

Mindezt nagyrészt Diószegi András tanulmányával vitázva, vagy azt kiegészítve mondtuk el. Az utószó igényes, biztos kézzel végigvezetett pályakép, ám valójában egy 1960-as, teljes Justh arckép alig lerövidített másodközlése. Arányai ott jók lehettek, itt azonban nyugtalanító körülmény, hogy a *Kiválás genezisére* semmivel sem jut több hely, mint a *Naplókra*, amelyekből egyetlen szemelvény sincs a kötetben. Kévszám az eszté-

tikai értékelés, s ami van — kivált *A pénz legendája* esetében — inkább polémiára készült. A rövidítés gondatlanul készült, s így a 460. lapon Darwinnal kapcsolatban (vö. 2. bekezdés) súlyosan félreérthető mondatra bukkanhatunk. A szövegelőkészítő és nyomdai munkát sajnos olyan botlások is jellemzik, mint Lamarck meg Sully — Prudhomme nevének hibás írása (470., ill. 471.), vagy a Poldi szájába adott „outfully shocking”, amelyet nyilván „awfully shocking”-ra kellett volna javítani a korábbi kiadásokkal ellentétben.

Nagy Miklós

Fodor András: Szólj költemény. József Attila élete és költészete. Bp. 1971. Móra K. 218 l. (Nagy emberek élete)

Többszörösen méltánytalan lenne Fodor András könyvét úgy méltatni, mint a Nagy Emberek Élete c. sorozat egyik kiemelkedő darabját. Mert bár valóban az, mégis túlzás lenne a jeles sorozatot ilyen mércével mérni, tőle több más ilyen művet elvárni vagy megkövetelni. De még nagyobb lenne a méltánytalanság a művel szemben, amely célkitűzéseit, színvonalát és műfaját tekintve nem ennek a sorozatnak a tagja. Ha rokon műveket akarunk említeni, részint a József Attiláról szóló esszék sorára, részint az Illyés Gyula-, Németh László-féle költő-életrajzokra kell utalnunk. Fodor András könyve ugyanis műfaját tekintve életrajzi, kronologikus alapozású pályakép, jellege, hangvétele pedig az esszéé, méghozzá a tárgyias, a nem metaforás stílusú, a fogalmi — tehát nálunk vajmi ritka — esszé-változaté.

Bár a mű életrajzot is ad (nem szokványos értelemben persze), sőt ez adja keretét és külső vázát, igazi céljának nem ez látszik, hanem, mint a cím is mutatja, az interpretáció, a vers-, korszak- és életműmagyarázat és értelmezés. Életrajz és műelemzés kapcsolatát megteremteni nem látszik nehéznek, hiszen sokszorosan fel- és kihasznált módszerek állnak rendelkezésre. Mi sem könnyebb és gyakoribb, mint a verseket az életútból, a pszichikumból, a milieu-ből eredeztetni, levezetni és magyarázni. Ezzel a megoldással azonban legjobb esetben is csak a genetikus elemzésig lehet eljutni. Még eddig sem a másik gyakori eljárással, amely az életrajzot dokumentálja mintegy a művekkel, és aztán ha már ügyis idézte, utalt rá, kommentárt is fűz az alkotásokhoz. Fodor András egyik megoldást sem fogadta el, a kapcsolatteremtést egyénien, eredetien, több közvetítő beiktatásával oldotta meg. Ezek a közvetítő elemek részint tartalmiak, részint stílusbeliek. Először az utóbbiakról szólnék.

Fodor András verselemzései, néhány kivételtől eltekintve, általában lineáris elemzések, ennek a típusnak egy modern változatát képviselik. Az egyes elemek, szegmentumok szekvenciájában arra figyel, ill. figyellet, miként módosít, miként változtat meg és miként értelmez át minden egyes újabb elem minden eddigit. A következő sor, a következő kép megjelenésével milyen új értelmet nyer a már ismert. Ennek az elemzésfajtának kapcsolata, helyesebben analógiája az alkotáslélektani elemzéssel nyilvánvaló. De nyilvánvaló az is, hogy egy kronologikus alapozású mű legstílusosabb, legtermészetesebb elemzésfajtája is ez. Tartalmi közvetítőként az eszme- és költészettörténet, az ideológiai és poétikai szféra kínálkozik. Mindkét lehetőséggel bőven él a szerző. Különösen kitűnő a Kassák- és Erdélyi-féle poétikákkal való szembesítés. Az ilyen szembesítések következtében rajzolódnak ki nemcsak az életművön belül periódusok, hanem ezeknek a periódusoknak poétikai pluralitása is, vagyis egy olyan belső árnyalás, amelyet az eddigi József Attila-irodalomban a leginkább hiányoltunk.

Úgy hisszük, minden elemzés nélkülözhetetlen kiindulópontja az esztétikai intuición. Ennek találó voltától, mélységétől függ az, hogy a szerző mit és mennyit tud akár a legkorszerűbb apparátussal is igazolni, illetve megmutatni. Fodor András eszköztáráról szoltunk, nem mehetünk el szó nélkül a mellett a tény mellett, hogy intuicióni csaknem kivétel nélkül kitűnőek, a versek esztétikai minőségét és értékét remekül érzi. [Legmeggyőzőbb példái ennek az *Óda* legszebb sorainak kijelölése (143.), vagy az *Emlék* elemzése (133.).] Néhány ellenvetésünk lenne csak; így például nem hisszük, hogy a *Tudod, hogy nincs bocsánat* c. vers utolsó versszakát „megváltó lehetőségként” kellene értelmezni (185.), vagy hogy a *Flóra*-ciklus valóban olyan magas értékszintet képviselne.

A könyv sehol sem utal rá (jellege következtében ezt nem is tehetné), de a teljes József Attila-irodalom ismeretében alkotja minden itéletét, az eddigi művek által felvetett problémák közül egyet sem kerül meg, és ahol úgy tetszik, hogy az eddigi kutatás kielégítő eredménnyel hozott, ott nem tolakszik elő különvéleménnyel, eredeti ötlettel. Saját szempontját, a József Attila-i líra jellemzőinek, jellegzetességeinek meghatározását, az életmű poétikai változásainak végigkísérését mindenütt jelezzé, csak ott és annyira mélyed bele a kérdésekbe, ahol és amennyire ezt szempontjai kívánják, ill. ahol újat és megvilágítót tud mondani, mint például a költő formaeszményének korszerűségéről (216–217.) vagy az életmű utóéletéről.

Kiss Ferenc írta Balogh László József Attila-könyvéről szólóan (ItK 1969. 5. sz.),

hogy: „Az a könyv például, amely valamely sugárzó centrum köré szervezné a mondandókat, amely a kész ismeretek velejét kiszűrve műalkotásszerű alakban mutatná fel a költőt és művét még megírásra vár.” Nos, Fodor András könyvével talán egy ilyen mű született meg.

Vajda Kornél

Kerékgyártó István: Tersánszky Józsi Jenő alkotásai és vallomásai tükrében. Bp. 1969. Szépirodalmi K. 205 l. (Arcok és vallomások)

Tersánszkyról írni mindenképpen nagy-szerű feladat. Különösen élete és művei tükrében keresni igazi karakterét. De még izgalmasabb lesz azáltal, ha a még élő íróval beszélgetve gombolyíthatja fel a kutató az elmúlt évek hosszú szálait. Kerékgyártó Istvánnak ez a feladat jutott. Sajnos, Tersánszky már nem várta meg a könyv megjelenését. Így még az a szomorú dicsőség is kijutott a műnek, hogy megmentette és elrendezte az író életének utolsó szakaszában az emlékezéseit, még nem sejtve, hogy elkészültére emlékművé is válik.

Tersánszky öregen is fiatal arca, töretlen szeme mosolyog a címlapról. Ígéret arra, hogy a könyv egy életet igenlő és minden ízében átélő író útját követi végig. Ugyanakkor megpróbálja a valóság lehető legteljesebb megközelítését: legendák és hamisítások helyett az igazi Tersánszkyt mutatni meg. Annál is inkább, mert bár számos kritikát, cikket és kisebb-nagyobb tanulmányt írtak róla ez ideig: mégis ez az első önálló könyv, amely megjelent róla. (Valószínű, hogy halála után most már majd követi a többi.)

Éppen ezért elkerülhetetlen feladat volt a hamis Tersánszky-legenda hagyományaival vitázni. A könyv indítása már ehhez a feladathoz illeszkedik, vitatkozva a legendával, lehámozva róla a hamisat és megtartva az igazat. A tudatosan tárgyához igazodó hang olvasmánynak is élvezetes tanulmányt ígér.

Az „Arcok és vallomások” sorozat kötetének hagyományaihoz híven születésétől követi az író életútját, kibontva azokat a hatásokat, amelyek kezdettől érték, még a látszólag jelentéktelenekeket is megidézve.

A bevezető renghagyó írói indulását hozza előre, ezzel mintegy utalva rá, hogy az elkövetkező írói pálya is mindig és újra meg újra eltér a megszokottól. Ez a rövid „előértékelés” jó előkészítése a következőknek, hozzáigazítva az olvasót ahhoz a legendaoszlató elváráshoz, ami nem az író varázsát, hanem hamis tudatbeli képét akarja megszüntetni.

Szerencsés sorsú író. Már születésével kezdődött: Nagybánya patinás, ősi, szépfekvésű város. Ha a gyermekkor meghatározza az ember alpmagatartását, akkor a kutatást nemcsak életrajzi adalékképpen kell itt kezdeni, hanem a lényeges vonások forrását is itt kell keresni. A város földrajzi szépsége mellett társadalmi keresztmetszete is gazdag, színes, érdekes. És mellette a harmadik meghatározó élmény: a család jellege, a közvetlen gyermekkori környezet. Ezeket tárja fel részletesen kutató körültekintéssel és írói megnyilvánulásokat idézőn a könyv. Szerencsére sok az írói megnyilatkozás. Sok esetben jó elhelyezésük és kiválasztásuk küzdelem az anyaggal, ami tolakodik kiszorítani a tanulmányíró önálló véleményét. Az anyaggal való küzdelem már itt, az író és a könyv induló szakaszánál megmutatkozik. Kissé szűk a kötet megszabta terjedelem ehhez az élményekben és megnyilvánulásokban oly gazdag, és éveit számában is nyolc évtizedet felölelő írói pályához. A szerző nagy fegyellemmel válogatott, hogy a koncentrált pályaképhez a legfontosabb kerüljön bele, tisztázottan, áttekinthetően. Ezért gyakran a fegyelem kényszere vázlatossá teszi a könyvet: érezni, hogy volna ott még anyag, kifejtteni, megmutatni való, de a terjedelem megszabja a kereteket. Így lehetséges, hogy a *Nyugatot* Tersánszky szemén át kissé elmarasztalja, vagy életének egy-egy, talán több vizsgálódást kívánó eseményét csak megemlíti, vagy a pénzkeresés céljára írott ún. „nemes ponyvákat” sem nézi, illetve nézheti meg közelebbről. Ezért különös elismerést érdemel az értékelő, kritikai elemző munka, ami Tersánszky írói művét elmélyüléssel helyezi el az életműben és egészével együtt a magyar irodalomban. Feltárja különös, romantikus társadalomellenességének külső-belső indítékait, ennek tükrében emberi-írói magatartását és azokat az írói sajátosságokat, amelyek életművét magasan az átlag fölé emelik. Gazdag, verbő egyénisége, életszerete műveiben is tükröződve bizonyítja, hogy gyűlöl minden kép-mutatást, természetellenest, korlátot. Gyanúsízü legendáját oszlatja szét, amikor bebizonnyítja, hogy Tersánszky írói oeuvrejének központjában a morális kérdések állanak. Lényegében minden műve valamilyen morális magatartás mellett vagy ellen foglal állást. Ma már megszokott, de annak idején új volt az is, amit témaként választott. Első volt ugyanis a magyar irodalomban, aki a társadalmon kívül élő szabad tekergők boldognyomorult életét ábrázolta, bensőséges humanitással és cinkos összekacsintással. Szerepével és őszinte örömmel formálta alakjait, miközben átélte az alkotás boldog ujjongását. Sikerei sosem tették elbizakodottá, mellőzöttesei sosem tették megkeseredetté. Sokszor

szinte a világ ellenében őrizte meg emberiségét és pusztíthatatlan létszeretétét, vérbő humorát. Talán ez az oka annak, hogy különös írói világa mellett életének varázsos hatása alól sem tudták kivonni magukat kortársai.

Ezt a teljességet mérte fel, foglalta egybe és nyújtotta át az olvasóknak ez a kötet. Mivel a sorozat kötetei főleg az írói önvallomásokra épülnek, nem volt könnyű a gyakran, nemcsak írásaiban közvetlenül vagy közvetetten, hanem interjú-alanyként is szívesen nyilatkozó Tersánszky anyagából válogatni. Annál is inkább, mert heccből, ugratásból, csakazértis mondott sokszor olyasmit, ami a „fenegyerek” magatartását igazolhatta. Így hát megfontolt mérlegelést kívánt annak eldöntése, hogy milyen megnyilvánulásai mutatják meg igazi egyéniségét. Kerékgyártó hagyta beszélni az író, hogy emberként is megismerve magabiztosabban dönthessen, leválasztva a lényegesről a lényegtelenre. Ugyanakkor közelférközve a mű lényegéhez is, abban is felmutatva egyediségét, jelentőségét, jellegét.

Különösen kiváló fotó-anyag illusztrálja a könyvet. Nemcsak gazdag, hanem kitűnő, jellemző fényképanyag ez. A „korabeli” gimnáziumi tornacsapat vagy a falusi jegyző komikumig tipikus figurája a fiatal írnökök közt, az ifjúkori szerelmek portréinak atmoszférája van, mint a fotóalanyok rendkívül hálás Tersánszky-portréknak is: minden korú arca külön tanulmányoknak ígérkezett a fotósok számára. Ezért is fényképezték szívesen, és ennek eredménye ez a rendkívüli, árnyalataiban is igen gazdag képanyag.

Úgy gondolom, az Arcok és vallomások sorozatban is jó helyet érdemel ez a könyv, ez a Tersánszky-portré.

Sinka Erzsébet

Szabó Ede: Krúdy Gyula alkotásai és vallomásai tükrében. Bp. 1970. Szépirodalmi K. 272 l. (Arcok és vallomások)

Szabó Ede Krúdy-könyve nem az első és valószínűleg nem is az utolsó előtanulmány, amely sürgetőleg figyelmeztet irodalomtörténetírásunk Krúdyval kapcsolatos feladatainak légiójára. „Krúdy-képünk még ma sem kerekedett teljessé, nem végleges. Adósságunk szinte leróhatatlan” — mondja összegezésképpen, közelebbről is meghatározva a feltárást váró legfontosabb kérdéscsoportokat (259.). A Szabó Ede megrajzolta portré és pályakép integrálja a kutatás, emlékezők és esszék eddigi eredményeit, több ponton okos magyarázattal, racionális elemzéssel tesz rendet a Krúdy-irodalom látszólagos vagy valóságos ellentmondásai

közt, s Krúdy írásművészetének legdöntőbb kérdéseit illető „mélyebbre törő kíváncsiságunkhoz is kulcsokat: indító ötleteket és adalékokat” ad (Koczás Sándor).

A sorozat céljához és jellegéhez képest a kötetben fokozott jelentőségűek van az illusztrációknak és az idézeteknek. A képanyag változatos, Szabó Ede idézési technikája példászerű. Nemcsak Krúdy közvetlen önvallomásait citálja, hanem a regény- vagy novellahősök szájába adott kitarulkozásokat is: „idézem (...) a művekben elbújtatott önvallomásokból azt, ami ellenőrizhetően Krúdy életére vonatkozik” (104.). Így páratlanul gazdag példatárát állít össze az életmű líraiságát, önéletrajz-központúságát megfogalmazó — egyébként közismert — tézis igazolására, s kimondatlanul is ösztönzést és fogódzót kínál Krúdy alakformáló eljárásának, fantáziája működésének, stílizálása természetének vizsgálatához. — Az idézett forrásokat szuverén módon, gyakran kritikusán értékeli, helyesbíti vagy kiegészíti, mint a szociológus, akinek az objektíve téves vélekedés is tanulságos lehet, ha jellemző. Magát az író is rajtakapja, hogy vallomásaiban olykor „legendásít” vagy téved (pl. 45.), de különös elégtétellel csap le a kortársak legendaszöveg, regényesítő emlékezéseire, szóljanak bár Krúdy első pesti éveinek vagy 1920 körüli korszakának pénztelenségéről (56., 186.), első házasságáról (64–65.), az alkotásmódjával kapcsolatos abszurd elképzelésekről (163.). Ugyancsak a modern szociológiára utaló szerepelmélet segítségével fejti meg az egymással feleselő, összeegyeztethetetlennek látszó emlékezők titkát: „Krúdy szinte mindenütt megfordult életében... Nem viselkedett mindenütt egyformán. Kevésbé mozgalmas életű emberek is más és más arcot mutatnak, más és más jellemvonásuk kerül előtérbe jóformán minden új kapcsolatukban. A fénykorát élő Krúdy (...) mindenütt és mindenkiel a helyzethez és környezethez illő módon bánik, vagyis: a vele érintkező sok és sokféle emberben sok és sokféle kép alakul ki róla; s ezek a kép-mozaikok mind igazak lehetnek, ha belőlük nem is rakható össze teljes érvénnyel Krúdy jelleme” (101–102.). Szabó Ede következetesen alkalmazza ezt az elvet, elkerüli a Krúdy-jellemzésekben oly gyakori sarkításokat, teljes bonyolultságában, változatoságában igyekszik bemutatni hőse jellemét és életmódját; lépten-nyomon eszünkbe juttatja és nagyszerűen szemlélteti Ady találó (a kötetben is kiemelt) szavait: „Azokról és úgy, akikről és ahogy Krúdy ír, csak az írhat, akinek társadalmi rangja tisztázhatatlan s állandóan a napidíjas és az Űristen között libegő.”

Ez a mindent a maga bonyolultságában láttató, egyszerűsítésektől lehetőleg óvakodó

szemlélet Krúdy művészi fejlődésének ábrázolásában is érvényesül. Irodalomtörténe-szeink újban a pálya szakaszosságát hangsúlyozták az egység rovására, a kelleténél élesebben elkülönítették az első művek polgáris-naturalista törekvéseit az 1900–1911 közötti korszak Mikszáth-követésétől, a tízes években uralomra jutó biedermeyeres, stilizáló manírt a valószerűbb regényesség érett korszakától, amelyet a polgári forradalom évétől Krúdy haláláig szokás számitani. Szabó Ede — nem tagadva e periodizáció viszonylagos helyességét — mindvégig érzékelteti az életmű belső egységét, folyamatos-ságát: „Krúdyban szinte kezdettől fogva többféle »kísérlet« párhuzamos, egyidejű bontakozása vehető észre, s érlelődése sem egyoldalú: minden — egymással gyakran ellentétes — kísérlete megismétlődik, egyre magasabb művészi színvonalon” (220.). E gondolat jegyében emeli ki a szerző az 1900 előtti évek novellatermésének mikszáthos vonásait (70.), a Mikszáth nyomain járó író műveinek az érett Krúdyt előlegező specifikumait (85.), vagy azt a meggondolkoztató kettősséget, amely a világháborús és forradalmi évek publicisztikája meg az egyidejűleg született szépirodalmi művek alaphelyzete, az életből való kivonulás között figyelhető meg (171.). Természetesen Krúdy művészi törekvéseinek és állásfoglalásainak ezt a minden korszakára jellemző többszólamúsá-gát Szabó itt jobbra csak jelezni tudja, csak a fő irányt jelölheti ki az alapos későbbi feldolgozás számára.

Terjedelmi, szerkezeti okokból a könyv írója többnyire nem analitikus módszerrel közelíti meg a bemutatott Krúdy-műveket, hanem a benne már korábban kialakult, szintetikus jellegű koncepciót közli róluk. Értelmezéseinek zöme átgondolt, meggyőző; a ritka kivételek közül, ahol véleményem szerint Krúdytól és a szövegektől idegen eszméket érez bele művekbe, megemlítem a *Nyíri pajkosok* c. novella társadalomkritikájának túlmagyarázását (86.) és azt az indokolást, amelyet a *vörös postakocsi* Alvinczijának romantizálásával kapcsolatban ad (131.), mivel e példakban szokásától eltérően túlságosan közvetlen módon értelmezi és kívánja bizonygatni a Krúdy-művek társadalombíráli aspektusát. E vitatható megfogalmazások egyik oka a kényszerű tömörség lehetett, ugyanúgy, ahogy Szabó Ede egy-egy sietősen odavetett félmondata néha fölösleges félreértésekre adhat alkalmat, főleg az irodalomtörténetben kevésbé járatos olvasóknak (pl. a Gáspár Imréről vagy a Kiss Józsefről írott, tendenciózusan egyoldali sorok, 49. és 80.). Krúdy pályájával párhuzamosan a könyv a róla szóló kritikai irodalom történetét is bemutatja, többnyire jól megválasztott idézetek formájában. E

szemelvényeket kommentálva a szerző olykor túlságosan szigorú a korábbi bírálókhöz: a stílusváltás regisztrálását kéri számon a századforduló kritikájától (69.), megrója a *Nyugat*ot és Schöpflin irodalomtörténetét a Szindbád előtti korszak Krúdyjának nem teljes megértéséért (91–92.), Ady ragyogó méltatását fél mondatban megdicséri, fél oldalon vitatkozik vele (127.) stb. Az effajta túlzott várakozások, visszavetített és erőszakolt polémiák szükségtelennek hatnak a különben kitűnően szerkesztett és tetszetős stílusban megírt könyvben, amelynek a magas színvonalú népszerűsítésen kívül a Krúdy-kutatás további kibontakozásában is inspiráló szerepe lehet.

Csűrös Miklós

Tabéry Géza: Két kor küszöbén. Önéletírások. Összeállította és a jegyzeteket írta: Robotos Imre. Bukarest, 1970. Kriterion K. 413 l.

A Romániai Magyar Írók szépen gyarapodó sorozatában adta ki a Kriterion kiadó Tabéry Géza születésének nyolcvanadik évfordulójára önéletrajzi gyűjteményét. Olyan nevekkkel került így egy sorba megérdemelten az erdélyi magyar irodalmi élet e nemes munkása és alakja, mint Szabédi László, Asztalos István, Kuncz Aladár, Berde Mária, Franyó Zoltán, Kós Károly és mások.

Tabéry Gézát az irodalomtörténet íróként és irodalomszervezőként egyformán számon-tartja. Az író emlékéit idézte az ugyane sorozatban kiadott *Szarvasbika* c. regénye is. Az irodalomszervezőről pedig a most publikált kötetben közreadott írásai beszélnek: *Emlékkönyv. Egy romantikus irodalmi csoportosulás.* Az először 1930-ban publikált *Emlékkönyv* — amelyből most szemelvényeket ad a sajtó alá rendező — a romániai, az erdélyi magyar irodalom 1919 utáni indulásának hőskoráról forrásértékű vallomás. „Az április enyhébb volt, mint a történelem.” — emlékezik a szerző. „Kenyérkereset után kellett nézmem, s akkor támadt az az ötletem, hogy ... irodalmi hetilapot teremtek... abból igyekszem létfenntartásomat biztosítani.” Majd elmondja, hogy győzte meg Fehér Dezsőt, Ady egykori váradi szerkesztőjét, hogy hetilapját engedje át az irodalomnak. Így indult meg a *Magyar Szó*, irodalmi hetilapként. „Nem sokkal később a Magyar Szó startolása után egy másik heti folyó-iratot is életre hívott Váradon a megváltozott élet. Zsolt Béla szerkesztette e másik lapot, a *Tavaszt*... Benn Váradon a *Tavas*z dominált, az országban a *Magyar Szó*...” Így idézi Tabéry Géza az indulás nehéz éveit, az első kísérleteket a Holnap városában.

S ha a továbbiakban csak a fejezetcímeket írjuk ide, az olvasó ebből is érzékelheti: a két háború közötti romániai, erdélyi magyar szellemi élet öneszmélése milyen fontos — és hadd tegyük hozzá: milyen kitűnően megírt — dokumentumát forgatja: A vidéki irodalomtól az erdélyi irodalomig. Az erdélyi gondolat kibontakozik. A mi négybástyás irodalmi csoportosulás a Szépművészetek Céh vezetésével elégedetlen helikoni írók Erdélyi Magyar Írói Rend nevű társulásáról számol be.

Az írók és az irodalomszervezők méltattak Tabéryban. A kötet főhőse azonban az író mellett — aki *Két kor küszöbén* címmel írta meg életútját 1918-ig, — Boncza Berta, Ady Endre felesége, akit még egész fiatal korában, Csucsán ismert meg, majd Svájcban is találkozott vele. A *csucsai kastély kisasszonya* 1934-es datálása, s ezt egészíti ki 1957-ből a *Levelek a költő feleségéről* című Tabéry-írás. Megkapó és sok újat mondó portrét rajzol ezekben Csinszkaról.

Levelesláda zárja a *Két kor küszöbén* című válogatott önéletírás gyűjteményt: Boncza Berta, Ady Lajos, Dénes Zsófia, Földessy Gyula, Papp Aurél levelei. Összesen 64 levél.

Mindenképpen méltó ez a kötet az egyidőben igazságtalanul félreállított Tabéry Géza írói emlékéhez.

Varga József

Népi kultúra — népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjának Évkönyve. 2—3. Bp. 1969. Akadémiai K. 326 l.

1951-től kezdődött a Tudományos Akadémia néprajzi kutatóintézetének megszervezése, és voltaképpen 1968-ra indult meg a munka a Néprajzi Kutatócsoport várbeli munkahelyén (Budapest, I. Országház u. 30.). A kutatócsoport feladata elsősorban a magyar folklorisztika és tárgyi néprajz művelése, több országos kutatás koordinálása, bizonyos területeken centrális archívumok kiépítése. A társadalmi néprajzi kutatás inkább a jövőben kap majd hangsúlyt. Az egyetemes néprajzi vizsgálatok is jelenleg a háttérben húzódnak meg — pontosabban a kutatócsoport munkatársainak egyéni belátására vannak bízva. Már így is nemzetközi hírnevet vívott ki magának a csoport, elsősorban jelenlegi vezetőinek és munkatársainak korábbi tudományos eredményei miatt. Első nemzetközi tudományos rendezvényként 1969 kora nyarán egy kétnapos, a szájhagyományozás törvényszerűségeinek szentelt megbeszélést tartottak. 1968 óta jelenik meg évkönyvük, a

Népi Kultúra — Népi Társadalom. Főszerkesztő a kutatócsoport igazgatója, Ortutay Gyula akadémikus, szerkesztő Diószegi Vilmos, aki 1970 elejéig egyben a kutatócsoport Folklór Osztályának a vezetője is volt.

Az első évkönyv-kötet (287 lapon) 7 tanulmányt tartalmazott, köztük négy nevezhető folklór tárgyúnak: a magyar dudásokról és dudákról Manga János, a magyar ráolvasások rendszerezéséről Cs. Pócs Éva, a *markoláb* alakjáról a magyar néphitben Diószegi Vilmos írt. Istvánovits Márton a grúz betyár-folklór néhány érdekes jelenségét mutatta be.

1969-ben összevont kötet (II—III.) jelent meg, 326 lap terjedelemben. Nem tudni, miért összevont kötet ez, ha a múlt évben amúgy is napvilágot látott egy évkönyv, és 1970-ben újabb készül. A kutatócsoport több mint húsz tudományos munkatársa közül ez alkalommal tizenötön ragadtak tollat. A tanulmányok több mint a fele folklór jellegű, többségükben a magyar folklór tárgyúak, olykor kitérnek nemzetközi kapcsolatokra is.

Manga János egy magyarországi szlovák falu (Vanyarc) leírását adja, elsősorban folklór szempontból, de bevezetőjében kitér a magyarországi szlovák települések történetének általánosabb szempontjaira is — nálunk elég fontos, bár elhanyagolt témakörre. Kovács Ágnes: *A XX. században rögzített magyar népmeszeszövegek XIX. századi nyomtatott forrásai — Arany László magyar népmesegyűjteménye* c. tanulmánya úttörő jelentőségű a magyar mesekutatásban. Egy, a későbbi magyar népmesekincs szempontjából olyan fontos forrás, mint Arany Juliska és László nagykőrösi mesegyűjtése, minden egyes darabjának (52 történet) megadja kéziratát (ez gyakran eltér a későbbi kiadások egynémelyikétől), közli azt, milyen későbbi magyar „nép”-mesegyűjteményekben bukkannak fel ugyanezen mesék. Mivel a mesegyűjtésben annak idején az egész Arany család részt vett, a tanulmány hozzájárulás az Arany-filológiaihoz is, — amelynek egyébként folklór- és nyelvészeti részről legújabbban nem sok közreműködője volt.

A készülő magyar eredetmonda-katalógus munkálatai termékeként adta közre Nagy Ilona: *A magyar Noé-történetek nemzetközi kapcsolatai és műfaji kérdései* c. tanulmányát. Ebben a nemzetközi folklór kutatás által régóta különleges figyelemmel tárgyalt kérdéskörhöz adja hozzá a magyar anyagot, összesen 23 szöveget. Ez elég kevés.

Szemerkenyi Ágnes a szólások (közmondások) osztályozásának legújabb módszereit mutatja be. Örvendetes tény, hogy úgy látszik, megindult a magyar paromiológiai kutatás — eddig ugyanis e műfaj irodalomtörténészek és nyelvészek időnként vizsgálták

ugyan, de éppen a legilletékesebbek, a folkloristák ignorálták. Az e cikkben bemutatott problémák a proverbium-kutatás legfrissebb (1968-as!) eredményei köré csoportosulnak.

Küllös Imola a magyar népköltészet lírai dalműfajai és a kéziratos énekköltészet kapcsolataival foglalkozik; egy, az irodalomtörténeszek (legújabbban és legkitartóbban Stoll Béla) által gyakran említett témával, ahonnan azonban eleddig szintúgy hiányzott a folklorisztikai kutató, jöllehet csak a szempontok sokoldalú felvetése hozhat megoldást e már sokat tárgyalt témát illetően.

Hoppál Mihály *Gyerekijesztők* című tanulmánya két szempontból is érdekes. Egyrészt egy olyan, eddig önállóan sosem kutatott kérdést vizsgál, amely kiváltképp alkalmas etnikai és folklorisztikai regionális kutatásokra, másrészt a kutatási módszer a szemantikai analízis újabb ágazataiból táplálkozik.

Egy leíró tanulmány (Jávor Katalin: *Asszonyfarsang Mátraalmáson*) után Diószegi Vilmos a honfoglaló magyarság hitvilágának egyik fontos elemét, a világfát vizsgálja önálló tanulmányban. Tanulmányának végkövetkeztetése korábbi munkáiból [*A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben* (1958) — *A pogány magyarok hitvilága* (1967) — és néhány kisebb cikk] indul ki, azoktól nem tér el. A történeti-etnogenetikai célú folklorisztikai kutatás módszereinek fel-

sorolása után megállapítja, hogy a tetején napos-holdas világfá uráli eredetű, a tetején madaras világfá is uráli eredetű a magyar hagyományban. Mindkét világfá-típus Szibéria népeinél szélesebb körben ismert, általában a sámánizmushoz kapcsolódik. Diószegi józan következtetismódja megszívlelendő. Korábbi kutatóink nemegyszer fantasztikus messzeségekben keresték világfáink és világgépünk gyökereit. Ugyanakkor azonban e szürkébb megoldás nem igazít el abban a kérdésben, honnan a szibériai és mezopotámiai élették, világgépek oly nagy arányú hasonlósága? Ha ezt genetikusnak vesszük, kissé szkeptikusak lehetünk a szibériai—magyar azonosítás egyes részeit illetően.

Általában véve az egyes tanulmányok anyaggazdagságával elégedettek lehetünk. Nem véletlen ez, mindegyik mögött speciális szakarchívum áll (olykor éppen most a kiépítés stádiumában). Örvendetes tény, hogy megszűnőben van a magyar folklorisztika monokulturás jellege. E kötetben is négy olyan téma kért szót, amelynek eddig egyáltalán nem volt kutatója. Szintúgy öröm kézbe venni a cikkek annotációit: kutatóink zöme a nemzetközi kutatás legfrissebb újdonságait is ismeri. Idővel a nagyobb összefoglalásokat is bizvást várhatjuk a Néprajzi Kutatócsoport kebeléből.

Voigt Vilmos